

KRIMINOLOGIYA VA JINOIY ODIL SUDLOV

2021/1-2

ILMIY-AMALIY JURNAL

TAHRIR HAY'ATI

Q. ABDURASULOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrası professori, yuridik fanlar doktori – bosh muharrir

Y. KOLENKO

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi boshlig'i – bosh muharrir

N. SALAYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor – bosh muharrir o'rinbosari

K. HAKIMOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrası mudiri, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori – mas'ul muharrir

M. RUSTAMBAYEV

O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiya harbiy-texnik instituti boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

A. OTAJONOV

Yuristlar malakasini oshirish markazi direktorining o'quv-uslubiy va ilmiy ishlar bo'yicha birinchi o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

B. PULATOV

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi akademiyasi "Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish" kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

F. RAXIMOV

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi akademiyasi "Prokurorlik faoliyatini tashkil etish va boshqarish" kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

B. UMIRZAKOV

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi "Kriminologiya" kafedrası katta o'qituvchisi, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

M. O'RAZALIYEV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

I. ERGASHEV

Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent

M. KURBANOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat huquqi, kriminologiya va korrupsiyaga qarshi kurashish" kafedrası dotsent v.b., yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

V. DAVLYATOV

Toshkent davlat yuridik universiteti "Sud, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va advokatura" kafedrası mudiri, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

D. BAZAROVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat-protsessual huquqi" kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor

A. Baratov

Toshkent davlat yuridik universiteti "Kriminalistika va huquqiy ekspertiza" kafedrası mudiri, yuridik fanlar nomzodi

G. TULAGANOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat-protsessual huquqi" kafedrası professori, yuridik fanlar doktori

D. SUYUNOVA

Toshkent davlat yuridik universiteti "Jinoyat-protsessual huquqi" kafedrası professor v.b., yuridik fanlar doktori

"Kriminologiya va jinoiy odil sudlov" ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligida 2021-yil 18-martda 1160-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Ushbu jurnal O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

ISSN 2181-2179

© Toshkent davlat yuridik universiteti

MUNDARIJA

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. KRIMINOLOGIYA. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

Хакимов Рахимжон Расулжонович ИЛМИЙ ЁНДАШУВ – ЖИНОЯТЧИЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ	5
Рустамбоев Мирзаюсуп Хакимович ОДАМ САВДОСИГА ҚАРШИ КУРАШ БЎЙИЧА ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ	13
Абдурасулова Қумринисо Раимқуловна КРИМИНОЛОГИЯ ФАНИНИНГ ДОЛЗАРБ ВАЗИФАЛАРИ	24
Камалова Дилдора Гайратовна ТАМОМ БЎЛМАГАН ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАЗО ТАЙИНЛАШДА ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ ПРИНЦИПИ	30
Ниёзова Саломат Сапаровна ОИЛАДАГИ ЖИНОЙИЙ ЗЎРАВОНЛИК ТУШУНЧАСИ ВА ТУРЛАРИ	39
Абзалова Хуршида Мирзиятовна РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ УБИЙСТВА НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ЛИЧНОСТИ УБИЙЦЫ	46
Ахмедова Гузалхон Уткуровна ВОПРОСЫ РЕСОЦИАЛИЗАЦИИ ЖЕНЩИН, ОСВОБОДИВШИХСЯ ИЗ МЕСТ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ	63
Исмоилов Олимжон Юсупжон ўғли ЛАТЕНТ ЖИНОЯТЧИЛИКНИНГ: ТУШУНЧАСИ ВА УЛАРНИ ТАСНИФЛАШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ	72
Махмудов Суннатжон Азим ўғли ЖАЗО ТАЙИНЛАШДА ҲИСОБГА ОЛИНАДИГАН ҲОЛАТЛАР ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ МЕЗОНЛАРИДАН БИРИ СИФАТИДА	79
Акбаралиева Мухайё Караматулло кизи СПОСОБЫ НАЗНАЧЕНИЯ БОЛЕЕ МЯГКОГО НАКАЗАНИЯ	90

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

Базарова Дилдора Бахадировна К ВОПРОСУ ЭФФЕКТИВНОСТИ УГОЛОВНОГО ПРАВОСУДИЯ	95
Рузметов Ботиржон Хайитбаевич ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ – КЛЮЧЕВАЯ ЗАДАЧА УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СОВРЕМЕННОМ УЗБЕКИСТАНЕ	107
Каримов Бобуржон Зокиржонович ЖИНОЯТ ИШЛАРИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА РАҚАМЛИ ДАЛИЛЛАР БИЛАН ИШЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ	117
Хамидов Бахтиёржон Хамидович ЭЛЕКТРОН ЁХУД РАҚАМЛИ ДАЛИЛЛАРГА ОИД УМУМНАЗАРИЙ МАСАЛАЛАР: МУАММО ВА ЕЧИМ	127
Ниязов Максуд Кадамович ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБОСНОВАННОСТИ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ МЕРЫ ПРЕСЕЧЕНИЯ В ВИДЕ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПОД СТРАЖУ	146

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMDAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH. PROBATSIIYA FAOLİYATI

Тулаганова Гулчехра Захитовна, Қодиралиев Саддам Бахтиёржон ўғли ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ВА УШБУ ФАОЛИЯТНИ МУВОФИҚЛАШТИРИШ	154
Абдуллаева Дилфуза Саидазимовна ОИЛА-ТУРМУШ МУНОСАБАТЛАРИДАГИ ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ПРОФИЛАКТИКАСИ	164
Рахмонова Дилдора Мирзакаримовна ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРЛИ ФУҚАРОЛАР БИЛАН МУЛОҚОТ ҚИЛИШ ТЕХНИКАСИ (ЮНУСОБОД ТУМАНИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИ МИСОЛИДА)	171
Хамрақулов Шавкатжон Салимович ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ФАОЛИЯТИГА ДОИР ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ	179
Эшмуродов Элбек ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ: МИЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА	189

ЛАТЕНТ ЖИНОЯТЧИЛИКНИНГ ТУШУНЧАСИ ВА УЛАРНИ ТАСНИФЛАШНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Исмоилов Олимжон Юсупжон ўғли

Ўзбекистон Республикаси Бош Прокуратураси академияси
мустақил изланувчиси, 1-даражали юрист,
Olim.Ismoilov.91@inbox.ru

Аннотация. Мақолада латент жиноятлар тушунчасининг шаклланиши, латент жиноятларнинг турлари ва таснифлари ўрганилган. Турли хил олимларнинг латент жиноятларни тоифаларга ва турларга ажратиш бўйича фикр ва мулоҳазалари ҳақида фикр юритилади. Латент жиноятчилик статистикаси таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: латент, латент жиноятчилик, латент жиноятчиликнинг турлари, келиб чиқиш сабаблари, латент жиноятларни таснифлаш.

ЛАТЕНТНАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ: ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ

Исмоилов Олимжон Юсупжон угли,

юрист 1-класса, соискатель Академии
Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан

Аннотация. В статье исследуется формирование понятия латентных преступлений, изучены виды и классификация латентных преступлений. Обсуждаются взгляды и мнения различных ученых о классификации латентных преступлений на категории и виды. Проанализирована статистика латентной преступности.

Ключевые слова: латент, латентные преступления, виды латентных преступлений, причины возникновения, классификация латентных преступлений.

LATENT CRIME: CONCEPT AND CLASSIFICATION FEATURES

Ismoilov Olimjon Yusupjon o'g'li

1st Class Lawyer,
Applicant of the Academy of the General
Prosecutor's office of the Public of Uzbekistan

Abstract. The article examines the formation of the concept of latent crimes, studies the types and classification of latent crimes. In addition, the views and opinions of various scientists on the latent crime classification into categories and types are discussed. Besides, the statistics of latent crime are analyzed.

Keywords: latent, latent crimes, types of latent crimes, causes of occurrence, classification of latent crimes.

Мамлакатимизда қонун устуворлигини таъминлаш ва жиноятчиликни жиловлаш борасида салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Мазкур йўналишда 80 дан ортиқ қонун ҳужжатлари ишлаб чиқилди ва қабул қилинди. Ички ишлар идоралари тузилмаси янгиланди, ходимларнинг 65 фоизи аҳолига яқин ишлаш учун маҳаллаларга йўналтирилди. Мамлакатимиз аҳолисининг асосий қисми яшайдиган маҳаллаларда жиноятчилик муаммосига бутун жамоатчилик эътиборини қаратиш ва унга қарши самарали кураш ўзининг ижобий натижаларини бермоқда.

Кейинги йилларда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идораларнинг самарали меҳнати ва жамоатчиликнинг кучли назорати туфайли умумий жиноятчиликнинг камайиши кузатилмоқда. Шу билан бир қаторда, жамият учун хавfli бўлган латент (яширин) жиноятларнинг тури ва таснифий хусусиятларида бир оз бўлса-да ўзгаришлар юз бермоқда. Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасида юритилаётган жиноят-ҳуқуқий статистик ҳисобот бўйича 2018 йилда жами жиноятларнинг 3256 таси латент жиноят сифатида рўйхатга олинган бўлса, бу кўрсаткич 2019 йилда 719 тага ортиб 3975 тани ташкил этди. Статистик ҳисоботда кузатилаётган, эътибор бериш жуда зарур бўлган яна бир ҳолат, латент жиноятларнинг янги турлари пайдо бўлаётганлигидир. Кейинги йилларда иқтисодиёт, давлат бошқаруви, компьютер технологиялари, молия-банк соҳаларида коррупцион латент жиноятларнинг янги турлари пайдо бўлиб, 2019 йилда уларнинг сони 98 тани ташкил этган. Бу ҳолатлар юридик соҳада олиб борилаётган тадқиқотларда латент жиноятлар ва уларнинг турлари, келиб чиқиш сабабларини тадқиқ этиш бугунги кунимиз учун долзарб эканлигини англатади.

Лотин тилидан таржима қилинганда “латент” (latens, latentis) яширин, кўринмас, ташқи кўринишга эга эмас деган маънони билдиради [1]. Ушбу атама ижтимоий ҳаётнинг турли соҳаларида яширин, номаълум ва кўринмас ҳодиса ва жараёнларни ифодалашда кенг қўлланилади.

Ўзбекистон Миллий Энциклопедиясида “латент” тушунчасига таъриф берилмаган бўлиб, “латентлик даври”га таъриф берилган. “Латентлик даври” яширин даври: 1) физиологияда танага (орган, тўқима, ҳужайра ва бошқаларга) ҳар қандай ўзга жисм таъсир қилган вақтдан бошлаб, жавоб реакциясини олганига қадар бўлган давр ҳисобланади, 2) тиббиётда касаллик ривожланишининг яширин даври [2], масалан, “коронавирус” (Kovid-19) касаллигининг яширин даври (латентлик даври) 14 кун давом этиши кўпчиликка аён бўлди.

“Латент” тушунчаси юридик фанга жиноятчиликнинг барча кўринишларини синчковлик билан ўрганиш даврида кириб келган бўлиб, бу тушунча жиноятнинг ҳақиқатда содир бўлган, аммо турли сабабларга кўра яширин бўлиб қолган қисмини белгилашда қўлланилган [3]. Юридик адабиётларда латент жиноятларнинг турли хил талқинлари мавжуд бўлса-да, аксарият ҳолларда латент жиноятларнинг умумий тушунчасига унинг асосий, зарурий белгиси сифатида номаълум (яширин) жиҳатининг мавжудлиги олинади. Адабиётларда латент жиноятларни ифодалашда турли хил атамалар қўлланилади: “латент жиноят”, “латент жиноятчилик”, “яширин жиноят”, “номаълум жиноят”, “шубҳали (қоронғи) сонлар”, “шубҳали атама” ва бошқалар.

Латент жиноятчилик ҳақида дастлабки фикрлар А. Кетле, Э. Ферри, Ф. Захаревич каби криминалогларнинг асарларида учрайди. Биринчилардан бўлиб жиноятларнинг латентлик даражасини баҳолаган таниқли белгиялик криминалог А. Кетленинг таъкидлашича: “..., биз билган умумий жиноий статистика, рўйхатдан ўтган ва суд ҳукми чиққан жиноятлар билан бир қаторда, яширин жиноятлар миқдори ўртасида

деярли ўзгармас боғлиқлигини инобатга олмас эканмиз, жиноятчилик тушунчаси ҳеч қандай аҳамият касб этмайди. Таъкидлаш жоизки, агар яширин жиноятлар ҳисобга олинмаганда эди, шу вақтгача жиноий статистика маълумотлари асосида қилинган таҳлилларнинг барчаси ёлғон ва маъносиз бўлар эди” [4]. Ўз даврида, А. Кетле латент жиноятларга одил судловга номаълум бўлиб қолган жиноятлар сифатида таъриф берган [5].

Жиноят сифатида рўйхатга олинган ва ҳақиқатда содир этилган жиноятлар нисбати билан латент жиноятлар ўртасидаги боғлиқлик масалаларини XIX асрда ғарб криминологлар Р. Майо-Смита, Р. Реснер ва бошқаларнинг асарларида учратиш мумкин [6].

Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги давлатлари ўртасида (ўтган асрнинг 60-йилларида) латент жиноятчилик муаммосига эътиборни қаратган биринчи криминолог олимлар А.А. Герцензон, Н.Н. Кондрашков, А.С. Шляпочников, Ф.М. Захаревич ва бошқалар ҳисобланади.

Миллий криминология фанида латент жиноятчилик тушунчаси нисбатан камроқ ўрганилган соҳалардан бири бўлиб қолмоқда. У. Таджихановнинг умумий таҳрири остида нашр этилган юридик энциклопедияда “латент жиноятлар – жиноят ишлари олиб борувчи, тергов қилувчи давлат идораларига жиноят тўғрисида хабар келмаслиги ва аниқланмай қолиши” оқибатида юзага келган жиноятлар сифатида келтирилган [7].

Юқоридагига ўхшаш тарзда латент жиноятчилик тушунчаси И. Фазилова, И. Исмаилова, К. Абдурасуловлар таҳрири остида чоп этилган криминология бўйича китобларда ҳам таърифланган [8].

Юридик адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, криминологияда латент жиноятчилик тушунчаси ҳақида умумий ҳамма бирдек қабул қиладиган тушунча мавжуд эмас. Латент жиноятларнинг энг содда, замонавий ва лўнда таърифи С.М. Иншаков томонидан берилган бўлиб, унга кўра, латент жиноятлар – бу содир этилган жиноятларнинг рўйхатдан ўтказилмаган қисмидир [9].

С.М. Иншаковнинг фикрига қўшилган ҳолда, мазкур тушунчани янада аниқлаштириш мақсадида, уни муҳим ўрин тутадиган қуйидаги ўзига хос хусусиятлар билан тўлдириш мумкин:

- латент жиноятчилик – умумий жиноятчиликнинг таркибий қисми;
- унинг ўзига хос сон ва сифат билан боғлиқ хусусиятлари мавжуд;
- латент жиноятлар статистикаси, қоида тариқасида расман рўйхатга олинган жиноятлар сонига зид.

Бизнинг фикримизча, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси, Олий суди, Давлат хавфсизлик хизмати, Ички ишлар вазирлиги, Давлат божхона қўмитасининг 2018 йил 30 декабрдаги ҚК-83, 08/УМ-706-18, 1, 84, 01-02/22-77-сон қарори билан тасдиқланган “Электрон жиноят-ҳуқуқий статистика ягона ахборот тизимини юритиш тартиби тўғрисидаги НИЗОМ”да латент жиноятчилик тушунчасига батафсил ва тўғри таъриф берилган.

“Латент жиноят – ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга олдиндан номаълум бўлган ёки маълум бўлган бўлса-да, ҳисобга олишдан қасддан яширилган, муқаддам рўйхатга олинмаган ёки рўйхатга олинган бўлса-да, нотўғри ҳуқуқий баҳо берилиши натижасида жиноят деб топилмаган, жиноят таркибининг барча аломатлари мавжуд бўлган ижтимоий хавфли қилмиш”, деб таъриф берилган.

Латент жиноятчилик тушунчаси аниқ ифодалангандан сўнг, унинг таснифий жиҳатларини, ҳар бир турининг ўзига хос хусусиятларини ўрганиш унга қарши самарали кураш усулларини ишлаб чиқишга ёрдам беради. Бугунги кунда криминология фанида латент жиноятчиликни турли хил мезонлар билан таснифлаш кузатилмоқда. Бунда содир этилган ҳодисани *аниқ ёки ноаниқлигига, яширин ёки яширилганлигига, жиноятларни латентлик даражасига, жиноятлар тоифасига* кўра гуруҳларга ажратиш кузатилмоқда.

Латент жиноятчиликни дастлаб таснифлашга ҳаракат қилган криминолог олимлар А.С. Шляпочников и Г.И. Забрянскийлардир [10]. Улар барча латент жиноятларни жиноят содир этилган ҳодисанинг аниқ ёки ноаниқлигига қараб тўрт гуруҳга ажратишни таклиф этганлар:

- биринчи гуруҳга содир этилганлиги аён бўлган жиноятлар киритилган. Ушбу жиноятлар ҳақида маълумот очиқ ва ошкора. Жабрланувчи ва уларнинг қариндошлари жиноятчини аниқлаш ва айбдорларни жазолаш учун тегишли органларга жиноят ҳақида хабар беришдан манфаатдор;

- иккинчи гуруҳга ошкоралиги чекланган жиноятлар киритилган. Ушбу тоифадаги жиноятлар ҳақида жабрланувчилар ҳар доим ҳам турли сабабларга кўра (етказилган зарарнинг камлиги, вақтини беҳуда сарфламаслик ва б.) ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар беришмайди. Бироқ жабрланувчилар уларга нисбатан содир этилган жиноятни қариндошларидан, танишларидан яширмайдилар;

- учинчи гуруҳга кўп ҳолатларда содир этилган жиноят ҳақида фақат жиноятчи ва жабрланувчига аён бўлган жиноятлар киритилади. Жабрланувчиларнинг ўзи жиноий тажовуз ҳолатини яширишдан манфаатдор бўлганлиги сабабли (шарманда бўлиш, қасос олиш ва бошқа ҳолатлар), бундай жиноятлар тўғрисида маълум қилмайди;

- тўрттинчи гуруҳга мавҳум жиноят киритилган. Кўп ҳолатларда жиноий ҳодиса ҳақида жабрланувчиларнинг ўзлари ҳам билмасликлари мумкин. (сайлов ҳуқуқи бузилганлиги, мулкка зарар етказиш ва бошқалар)

Таснифлашда юқоридаги мезонга амал қилган Г.М. Аглямова [11] латент жиноятларни бешта гуруҳга ажратган:

- 1) номаълум жиноятлар – ушбу жиноятлар ҳақида ҳеч ким билмайди ёки кимдир бу жиноятлар ҳақида тахмин қилиши (сезиши) мумкин. Масалан, эҳтиётсизлик оқибатида содир этилган жиноятлар. Бунинг асосий сабаби – жабрланувчи ҳуқуқий билимининг саводхонлиги пастлигидир;

- 2) аниқланмаган жиноятлар – бу туркумга, яққол содир этилган, бироқ ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар келиб тушмаган жиноятлар киради;

- 3) фош этилмаган жиноятлар – ушбу жиноятлар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан турли воситалар, усуллар ва услублар ёрдамида фош этилмаган ва жавобгарликнинг муқаррарлиги таъминланмаган жиноятлардир;

- 4) очилмаган жиноятлар – аниқланган, фош этилган, тергов қилинган, бироқ айрим сабабларга кўра тўлиқ очилмаган жиноятлар.

- 5) жиноий статистикада қайд этилмаган жиноятлар.

Бу ерда айрим чалкашликларга йўл қўйилганлиги сезилиб турибди, чунки фош этилмаган ёки очилмаган жиноятлар латент жиноятлар таърифида келтирилган биринчи талабга, яъни “ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга олдиндан номаълум бўлган”, деган шартга мос келмайди. Улар ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга олдиндан маълум бўлганлиги учун ҳам “очилмаган ёки фош этилмаган” жиноятлар гуруҳига киритилган.

Латент жиноятларни таснифлашнинг янада соддалаштирилган тури А.И. Долгова ва Е.О. Марлухина [12] томонидан таклиф этилган. Улар латент жиноятларни яширин жиноятлар (хуқуқни муҳофаза қилувчи органларга маълум бўлмаган жиноятлар) ва яширилган жиноятлар (хуқуқни муҳофаза қилувчи органларга маълум бўлган, бироқ жиноятчилик статистикасида акс эттирилмаган, рўйхатга олинмаган жиноятлар)га ажратган.

Бизнинг фикримизча, ушбу таснифлаш жиноятларнинг айрим турларини тоифалашда мураккаб ва қийин ҳисобланади.

Энг кенг тарқалган таснифлаш Х.Д. Алиқперов ва Р.И.Расуловлар [13] томонидан таклиф этилган. Улар мавжуд жиноятларни латентлик даражасидан келиб чиқиб турларга бўлишган:

- 1) латентлик даражаси юқори бўлган жиноятлар;
- 2) латентлик даражаси ўрта бўлган жиноятлар;
- 3) латентлик даражаси паст бўлган жиноятлар.

Жиноятларнинг ушбу тоифада турланиши жиноятчиликка қарши курашни амалга оширувчи органлар учун жуда қулай бўлиб, куч ва воситаларни мақсадли равишда латентлик даражаси юқори бўлган жиноятларга йўналтириш имконини беради.

Бироқ бу тоифада жиноятларнинг турланиши фақат умумий хусусиятга эга бўлиб, латент жиноятларнинг моҳиятини ва келиб чиқиш сабабларини жиний ҳодиса сифатида тушунишга ёрдам бермайди. Шунингдек, айрим жиноятлар, масалан геноцид (153-модда), терроризм (155-модда), қўпоровчилик (161-модда) жиноятлари латент бўлиш эҳтимоли пастлиги сабабли, ушбу жиноятларни таснифлаш имкони мавжуд эмас. Шу сабабли ушбу жиноятларни учинчи, яъни латентлик даражаси паст бўлган гуруҳга киритиш мақсадга мувофиқ эмас.

Шунингдек, криминолог олимлар латент жиноятларни жиноятлар тоифасига қараб ҳам ажратишган:

- 1) иқтисодий;
- 2) коррупциявий;
- 3) экологик;
- 4) маиший зўравонлик;
- 5) компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган;
- 6) бошқа турдаги жиноятлар.

Бу нисбий таснифлаш бўлиб, жиноятчилик даражасига қараб ўзгариши мумкин. Масалан, ушбу рўйхатга жинсий эркинликка қарши жиноятлар (номусга тегиш (118-модда), бесоқолбозлик (120-модда) каби жиноятларни ҳам киритиш мумкин. Жамиятнинг компьютерлаштирилишига қараб, туман ва қишлоқларда компьютер техникаси воситаларидан фойдаланган ҳолда содир этилган жиноятларни ушбу тоифадан чиқариш мумкин.

Ҳар бир жиноят ўзига хос латентлик даражасига эга бўлиб, жиний қилмишнинг моҳияти, содир этилиш сабаблари, шароитлари ва омиллари билан чамбарчас боғлиқ.

Масалан, экологик жиноятлар латентлигининг асосий сабаблари фош этишнинг усул ва услубларининг номукамаллигидир. Шунингдек, ушбу ҳолатда жиноятнинг “қурбони” сифатида табиатнинг ўзи бўлиб, унга етказилган зарар ва жиний қилмиш ҳақида хабар бера олмайди. Бундан ташқари, ҳаво ва сувнинг ифлосланиши каби экологик жиноятларни аниқлаш ва расмийлаштириш учун махсус билим талаб этилади, бу эса баъзан жуда қийин ва имконсиз ҳисобланади.

Иқтисодий ва коррупциявий жиноятларнинг латентлашувида баъзан тизимнинг оммавий коррупциялашганлиги ҳамда иқтисодий ва мансабдорлик жиноятларини фош этиш учун етарли билим ва кўникмаларнинг етишмаслиги сабаб бўлади.

Маиший зўравонлик ва жинсий эркинликка қарши жиноятларнинг латентлигининг ўзига хослиги, баъзи ҳолларда жабрланувчилар томонидан уларга нисбатан содир этилган жиноий тажовузларнинг овоза бўлиб кетишини истамаслиги ва миллий-ментал омиллар сабаб бўлади.

Компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этилган жиноятларнинг латентлик даражаси юқори бўлиб қолишлигига асосий сабаб ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ходимларида жиноятларни фош этиш учун касбий маҳорат ва етарли тажриба йўқлиги ҳамда хорижий давлатлардан фарқли ўлароқ, миллий тизимнинг етарли даражада рақамлаштирилмаганлигидир.

Республикамизда “Электрон жиноий-ҳуқуқий статистика ягона ахборот тизимини юритиш тартиби тўғрисидаги НИЗОМ”да латент жиноятлар келиб чиқиш сабабларига кўра қуйидагича таснифланган:

- жабрланувчининг ўзига нисбатан содир этилган жиноятни ҳуқуқий билимларининг етарли даражада эмаслиги сабабли, маъмурий ҳуқуқбузарлик ёки ахлоқ нормаларининг бузилиши сифатида нотўғри баҳоланганлиги ва бу ҳақда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар бермаганлиги;

- ҳуқуқни муҳофаза қилувчи орган мансабдор шахсининг малакаси етарли эмаслиги сабабли, содир этилган жиноятга нотўғри ҳуқуқий баҳо берилганлиги натижасида жиноят эмас деб топилганлиги;

- содир этилган жиноят корхона, муассаса, ташкилот ёки алоҳида шахсларга маълум бўлмаганлиги ёки маълум бўлса-да, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар бермаганлиги;

- жабрланувчи ўзига нисбатан жиноят содир этилганлигини аниқ била туриб, бу ҳақда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга арз қилмаганлиги;

- жиноят тўғрисидаги ариза, хабар ва бошқа маълумотларни қабул қилиш, рўйхатдан ўтказиш ёки кўриб чиқиш хизмат вазифаларига кирадиган мансабдор шахснинг жиноятни ҳисобга олишни қасддан яширганлиги.

Бугунги кунда кўпчилик олимлар томонидан эътироф этилган ҳамда дарсликларга киритилган тасниф А.М. Алексеев ва А.Н. Роша [14] томонидан таклиф қилинган. Муаллифлар латент жиноятчиликни қуйидаги турларга ажратишган:

- 1) табиий латент жиноятлар (табиий латент жиноятлар остида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга жиноят ҳодиса факти аён бўлмаган ҳолатлар тушунилади);

- 2) сунъий латент жиноятлар (ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари содир этилган жиноятлар тўғрисида керакли маълумотларга эга бўлишига қарамай, уларни қасддан рўйхатга олмаган, ҳисобдан яширилган жиноятлар);

- 3) чегарадош вазиятдаги латент жиноятлар (ушбу жиноятлар ҳақида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар хабардор бўлишига қарамасдан, ходимларнинг қилмишни малакалашда хатоликка йўл қўйилганлиги сабабли жиноят сифатида рўйхатга олинмаган жиноятлардир).

Жиноятчиликка қарши муваффақиятли курашишнинг асосий омили бу жиноятларнинг нафақат рўйхатдан ўтказилган қисми, балки ҳақиқий ҳолати ва сони ҳақида тасаввурга эга бўлишдир. Жиноятчиликка қарши курашишда куч ва воситаларнинг тўғри йўналтириш, режалаштириш, келгусида жиноят ортиши мумкин

бўлган соҳаларни башоратлашда аниқ рақамларга эга бўлиш талаб этилади. Бу масалада расмий статистика билан бир қаторда, латент жиноятчилик динамикаси ва турларини илмий жиҳатдан таҳлил этиб бориш ҳам ижобий натижага эришишга кўмак беради.

REFERENCES

1. Slovar' inostrannyh slov [Dictionary of foreign words]. Moscow, 1980, p. 279.
2. Uzbekiston Millij Jenciklopedijasi [National Encyclopedia of Uzbekistan]. 2003, vol. 5, p. 702.
3. Sazonova N.V. Latentnaja prestupnost': ponjatie, prichiny, izmerenie. Dis. kand. jurid. nauk [Latent prestupnost: ponyatie, prichiny, izmerenie. Dissertation of the candidate of legal sciences]. 12.00.08. Krasnojarsk, 2004, 164 p.
4. Gorjainov K.K., Ovchinskij V.S., Kondratjuk L.V. Uluchshenie vzaimootnoshenija grazhdan i milicii: dostup k pravosudiju i sistema vyjavlenija, registracii i ucheta prestuplenij [Improvement of mutual civil and militia: access to law and order system, registration and registration of offenses]. Moscow, 2001, p. 4. Available at: <http://www.indem.ru/cja/nasel.htm/>.
5. Kettle A. Zh. Social'naja fizika, ili opyt issledovaniya chelovecheskih sposobnostej [Social Physics, or the Experience of Researching Human Abilities]. Kiev, 1911, 262 p.
6. Kovalkin A.A. Latentnaja prestupnost' i ee vyjavlenie organami vnutrennih del. Uchebnoe posobie [Latent crime and its identification by the internal affairs bodies. Tutorial]. Kiev, KVSh of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1985, 96 p.
7. Tadzhihanov. Juridik jenciklopedija []. Tashkent, Shark, 2001.
8. Kriminologiya. Umumii qism: IIV olii ta'lim muassasalari uchun darslik / I.Ismamilov, K.Abdurasulova, I.Fazilov; Mas"ul muxarrir Sh.T.Ikramov-T.: Ўzbekiston Respublikasi IIV Akademiiasi, 2015- 70-77 b.
9. Inshakov S.M. Latentnaia prestupnost' v Rossiiskoi Federatsii: 2001 - 2006 / Pod red.: Inshakov S.M. - M.: Zakon i pravo, IuNITI-DANA, 2007. - 351 c.
10. Zabrianskii G.I., Shliapochnikov A.S. Vyavlenie latentnoi prestupnosti // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. - M.: Nauka, 1971, № 5. - S. 98-103.
11. Agliamova G.M. Prichiny latentnoi prestupnosti: poisk novykh podkhodov // Vestnik Volzhskogo universiteta im. V.N. Tatishcheva. Seriya «Iurisprudentsiya». - Tol'iatti: VUiT, 2007, Vyp. 68. - S. 55-60.
12. Dolgova A. I. Kriminologiya: uchebnoe posobie / - M.: Norma., 2010. – 152 s., Marlukhina E.O. Kriminologiya - uchebnoe posobie. «Dashkov i K» M.: 2010g. 372 s.
13. Alikperov Kh.D. Poniatie i prichiny latentnoi prestupnosti. Baku, 1989. 40 s.,
14. Alekseev A.M., Rosha, A.N. Latentnaia prestupnost' i effektivnost' deiatel'nosti pravookhranitel'nykh organov // Voprosy bor'by s prestupnost'iu. - M.: Iurid. lit., 1973, № 19. S. 30-45